RADIOLÓGUS SORSOK A XX. SZÁZADBAN

DR. POLGÁR FERENC (1894–1949)

Dr. med. habil. Mózsa Szabolcs Budapest, 2020.

4. rész

IV. FEJEZET

BERGEN-BELSEN (1944. VI. 30–1944. XII. 4.)

A XX. század ideológiai indítékokból végrehajtott genocidiuma, a Holocaust a III. Birodalom és a Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterspartei (NSDAP) tette volt. (A héber nyelv két másik szót használ e fogalomra: az ismertebb a „Shoah", a másik a „Kurban"). Ami történt – nincs rá mentség. Erkölcsben nincs alku!

Magyarország német megszállása (1944. március 19.) után megkezdődött a hazai zsidóság koncentrációs táborokba való elhurcolása. Ennek két célja volt. Az egyik a háborút viselő Németország munkaerő pótlása, a másik az ideológiai ellenség megsemmisítése. Edmund Vesenmeyer, a Gestapo, az Abwehr, a Wehrmacht, az SS és Hain Péter belügyminiszter nem hagytak kétséget afelől, hogy a kettős célt komolynak tartják. Az üldözöttek sorsát hamarosan egész Európában törvények is nehezítették.

A háború alatti és utáni események elsősorban az emberek emlékezetében és a közérzetében maradtak meg. A tárgyi és írásbeli dokumentumok kevésbé. A sokéves kutatás során keserű igazság lett számomra, hogy Dr. Polgár Ferenc sorsára vonatkozó, 1944 utáni adatforrás az országban alig van. Egyet sem találtam, ahogy a segítő barátaim sem. Munkám itt hosszabb időre elakadt. Továbblépésem, a kutatás folytatása két forrástól függött: az Egyesült Államokba emigrált Polgár család utódainak megtalálásától *(1. ábra),* és a Yad Vashem Institut Archives Division (Jeruzsálem) segítségétől (1, 2, 18, 19). Miközben a kapcsolatfelvételt terveztem, remélt segítőmet, Ilan Mor nagykövet urat hazarendelték. Emiatt attól tartottam, hogy az utam a Yad Vashemhez nehéz lesz, de nem lett az (15, 17, 18, 19).

Az idevágó fontosabb dokumentumokat az *1.,* valamint a *34., 35.* és *36. ábra* mutatja be. Michael Polgár professzor már ismertetett könyve és levele (1, 2) szintén közölt a bergen-belseni fogságra vonatkozó családi adatokat. A Jeruzsálemből kapott anyagok megismeréséhez német, angol és kisebb mértékben francia nyelvismeret kívánatos. A korabeli nyelvhasználat sok fontos és értékes információt rejt magában. Az iratok eredeti nyelvezete ugyanis jól tükrözi azt a kort, amelyben használták. Nem is fordítottam magyarra. Így az az esélyünk is megvan, hogy fontos összefüggések felismerésétől nem esünk el. A radiológiatörténeti munka nehézségeiben szépség is van! Stern Eszter levéltárossal való kapcsolatfelvételem során vált világossá, hogy a Yad Vashem intézet csak a táborokban elpusztult emberekkel foglalkozott és foglalkozik. A túlélőkkel (ma még) nem. A kutatómunka azonban Jeruzsálemben is a névsor végére ér, másfelől a hozzátartozók jó része sem él már. Az intézet hamarosan a túlélő foglyok sorsával is foglalkozni kíván. Ennek a helyzetnek tudható be, hogy az intézetben dr. Polgár Ferencre csak egy karton utalt. A következő feljegyzés olvasható:

„Franz Polgár, Kartei – Nr.: 6760286 Notiz: Sein Schicksal ist unbekannt"

Hogy a dr. Polgárra vonatkozó anyag gyarapodjék, szívesen küldtem másolatokat a saját anyagomból. Nem felejthettem el, milyen nagy segítség volt a 74 oldalnyi dokumentum! Mert ez a gesztus tette lehetővé, hogy a dr. Polgárról szóló tanulmányomat befejezhettem. Egyetértve Stern Eszterrel: „Remembering the past, shaping the future". (Emlékezni a múltra, alakítani a jövőt.) Igen! Erről van szó!

A koncentrációs tábor Bergen-Belsenben 1933 és 1945 között létezett Észak-nyugat Németországban. A Celle és Soltau városok között lévő két falu, Bergen és Belsen mellett építették fel. Fontos tényező, hogy a körzet vasúti hálózata kiváló volt. A megmaradt listák szerint a táborban elpusztítottak száma csak 1943 és 1945 között meghaladta az 52 000 főt. A dr. Polgár család Budapestről 1352 fogolytársával együtt került e táborba, ahol a magyarok mellett nagy létszámú holland közösség is élt. Dr. Polgár fogságának legtöbb fontos adatát a „Comité Internationale de la Croix-Rouge – Internationaler Suchdienst – Reg. Nr. 501 745/Wab/Hw – Berlin, 24. IV. 63." elnevezésű dokumentum foglalja össze. Igen fontos okmány! Azt is feltüntették benne, hogy dr. Polgár Ferenc Budapesten 1944. IV. 5. és VI. 30. között viselte a sárga csillagot. A koncentrációs táborban az 5832. fogolyszámot kapta és a XI. barakkba került. Vele volt felesége, Zsófia, 15 éves István fia és 16 éves Vera lánya. A XI. barakk orvosa Dr. Hevesy Pál volt *(1/b táblázat).* A

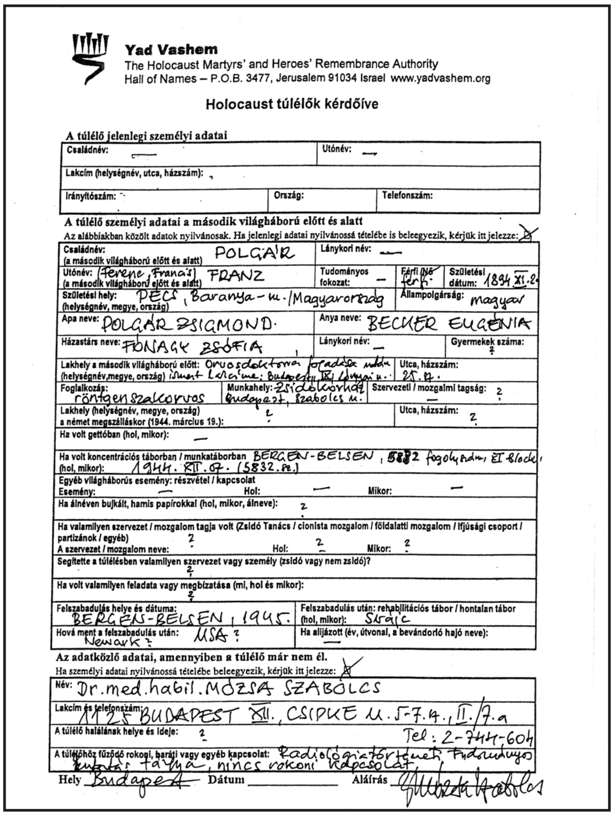
Yad Vashem
The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority
Hall of Names – P.O.B. 3477, Jerusalem 91034 Israel www.yadvashem.org

Holocaust túlélők kérdőíve

A túlélő jelenlegi személyi adatai
Családnév: – Utónév: –
Lakcím (helységnév, utca, házszám):
Irányítószám: Ország: Telefonszám:

A túlélő személyi adatai a második világháború előtt és alatt
Az alábbiakban közölt adatok nyilvánosak. Ha jelenlegi adatai nyilvánossá tételébe is beleegyezik, kérjük itt jelezze: ☒
Családnév: (a második világháború előtt és alatt) POLGÁR Lánykori név: –
Utónév: (Ferenc, Francis) (a második világháború előtt és alatt) FRANZ Tudományos fokozat: – Férfi/Nő: férfi Születési dátum: 1894. XI. 2.
Születési hely: (helységnév, megye, ország) PÉCS, Baranya m./Magyarország Állampolgárság: magyar
Apa neve: POLGÁR ZSIGMOND Anya neve: BECKER EUGÉNIA
Házastárs neve: FÓNAGY ZSÓFIA Lánykori név: – Gyermekek száma: ?
Lakhely a második világháború előtt: (helységnév, megye, ország) Orvosdoktorrá fogadása után ismert lakcíme: Budapest, IX. Lónyai u. Utca, házszám: 25. II.
Foglalkozás: röntgen szakorvos Munkahely: Zsidókórház Budapest, Szabolcs u. Szervezeti / mozgalmi tagság: ? –
Lakhely (helységnév, megye, ország) a német megszálláskor (1944. március 19.): ? Utca, házszám: ?
Ha volt gettóban (hol, mikor): –
Ha volt koncentrációs táborban / munkatáborban (hol, mikor): BERGEN-BELSEN, 5832 fogolyszám, II. Block, 1944. XII. 07. (5832. sz.)
Egyéb világháborús esemény: részvétel / kapcsolat Esemény: – Hol: – Mikor: –
Ha álnéven bujkált, hamis papírokkal (hol, mikor, álneve): ?
Ha valamilyen szervezet / mozgalom tagja volt (Zsidó Tanács / cionista mozgalom / földalatti mozgalom / ifjúsági csoport / partizánok / egyéb) ? A szervezet / mozgalom neve: Hol: ? Mikor: ?
Segítette a túlélésben valamilyen szervezet vagy személy (zsidó vagy nem zsidó)? ?
Ha volt valamilyen feladata vagy megbízatása (mi, hol és mikor): ?
Felszabadulás helye és dátuma: BERGEN-BELSEN, 1945. Felszabadulás után: rehabilitációs tábor / hontalan tábor (hol, mikor): Svájc
Hová ment a felszabadulás után: USA? Newark? Ha alijázott (év, útvonal, a bevándorló hajó neve): –

Az adatközlő adatai, amennyiben a túlélő már nem él.
Ha személyi adatai nyilvánossá tételébe beleegyezik, kérjük itt jelezze: ☒
Név: Dr.med.habil. MÓZSA SZABOLCS
Lakcím és telefonszám: 1125 BUDAPEST XII., CSIPKE u. 5-7. 4., II./7. a Tel: 2-744-604
A túlélő halálának helye és ideje: ?
A túlélőhöz fűződő rokoni, baráti vagy egyéb kapcsolat: Radiológiatörténeti tudományos kutatás tárgya, nincs rokoni kapcsolat.
Hely Budapest Dátum Aláírás

34. ábra. „Belépő" a Yad Vashem intézetbe

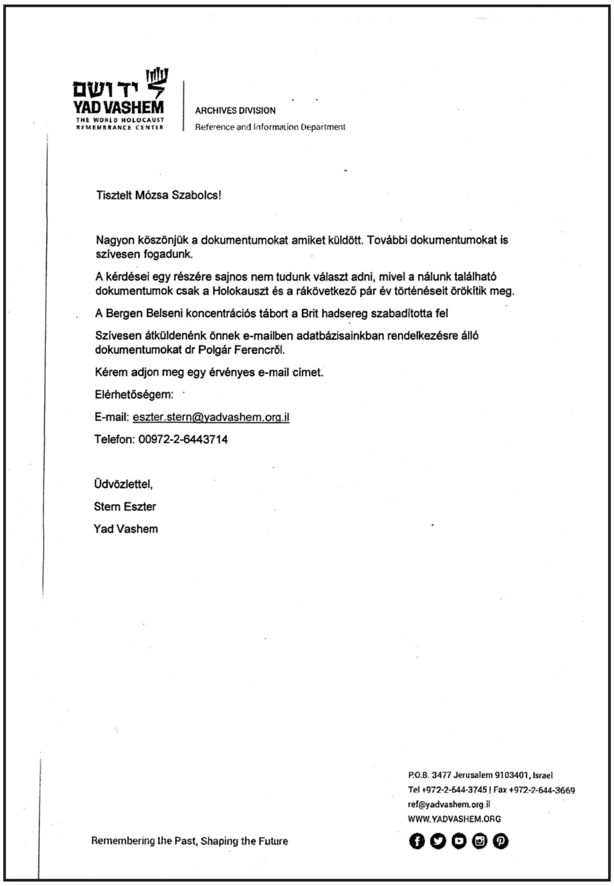
YAD VASHEM
THE WORLD HOLOCAUST REMEMBRANCE CENTER
ARCHIVES DIVISION
Reference and Information Department

Tisztelt Mózsa Szabolcs!

Nagyon köszönjük a dokumentumokat amiket küldött. További dokumentumokat is szívesen fogadunk.

A kérdései egy részére sajnos nem tudunk választ adni, mivel a nálunk található dokumentumok csak a Holokauszt és a rákövetkező pár év történéseit örökítik meg.

A Bergen Belseni koncentrációs tábort a Brit hadsereg szabadította fel

Szívesen átküldenénk önnek e-mailben adatbázisainkban rendelkezésre álló dokumentumokat dr Polgár Ferencről.

Kérem adjon meg egy érvényes e-mail címet.

Elérhetőségem:

E-mail: eszter.stern@yadvashem.org.il

Telefon: 00972-2-6443714

Üdvözlettel,

Stern Eszter

Yad Vashem

P.O.B. 3477 Jerusalem 9103401, Israel
Tel +972-2-644-3745 | Fax +972-2-644-3669
ref@yadvashem.org.il
WWW.YADVASHEM.ORG

Remembering the Past, Shaping the Future

35. ábra. Stern Eszter levele a Yad Vashem intézetből

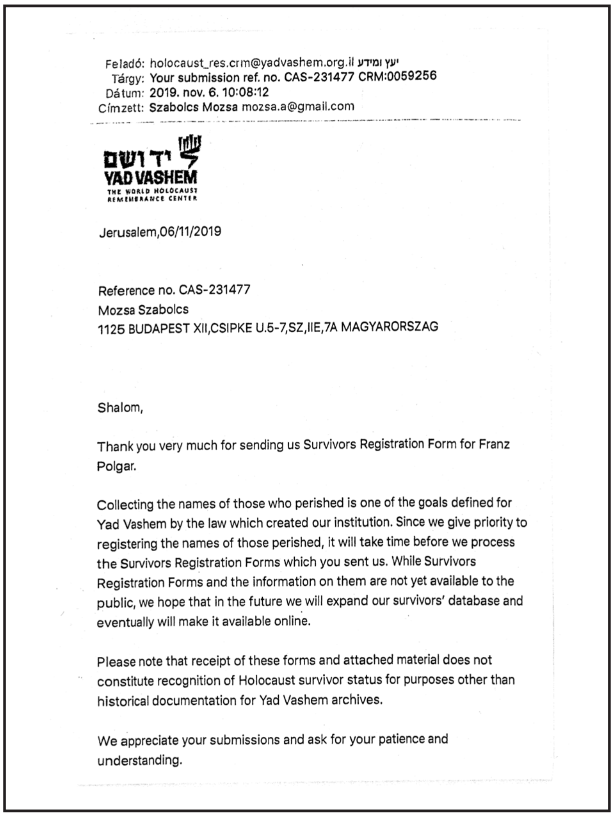
Feladó: holocaust_res.crm@yadvashem.org.il יעץ ומידע
Tárgy: Your submission ref. no. CAS-231477 CRM:0059256
Dátum: 2019. nov. 6. 10:08:12
Címzett: Szabolcs Mozsa mozsa.a@gmail.com

יד ושם
YAD VASHEM
THE WORLD HOLOCAUST REMEMBRANCE CENTER

Jerusalem,06/11/2019

Reference no. CAS-231477
Mozsa Szabolcs
1125 BUDAPEST XII,CSIPKE U.5-7,SZ,IIE,7A MAGYARORSZAG

Shalom,

Thank you very much for sending us Survivors Registration Form for Franz Polgar.

Collecting the names of those who perished is one of the goals defined for Yad Vashem by the law which created our institution. Since we give priority to registering the names of those perished, it will take time before we process the Survivors Registration Forms which you sent us. While Survivors Registration Forms and the information on them are not yet available to the public, we hope that in the future we will expand our survivors' database and eventually will make it available online.

Please note that receipt of these forms and attached material does not constitute recognition of Holocaust survivor status for purposes other than historical documentation for Yad Vashem archives.

We appreciate your submissions and ask for your patience and understanding.

36. ábra. A Yad Vashem intézet tájékoztatója (2019.11.06.)

korábban említett berlini Vöröskereszt dokumentum megbízhatóságát jelzi, hogy a német jóvátételi hivatalos intézmény, az Amt für Wiedergutmachung des Landes Rheinland (Pfalz-Berlin, W30. Stauffenbergstrasse 11/13 – Tel.: 13-17-21) archívumából származik (Stern Eszter anyagából).

A következő „Comité international de la Croix Rouge – Internationales Suchdienst – Inhaftierungs- und Aufententhaltsbescheinigung – Nr. 445 179 – T/D No. 903 344." sz. dokumentumban a dr. Polgár házaspár az alábbi formában van bejegyezve (dátuma nincs):

874 Polgár Francise dr. (früher: Weiss) 1894. XI. 2. Pécs, magyar orvos

876 Polgár dr. Fónagy Sofia 1904. Budapest, magyar tanárnő, nem orvos

A bergen-belseni foglyok adatait (részben) a „Namentliche Aufstellung Baracken-Ärzte, Hundertschafts-Kommandanten und Totengräber" című naplóban találjuk meg. A 37 oldalas forrás fedőlapján a következő dátumjelzés van: 1944 (28. II., VI., VII.) und 21. III. 1945.

A naplóból a következő fontos adatok váltak ismertté: a koncentrációs táborban dr. Polgár Ferenc a 4. fogolyszázad parancsnoka volt. Listaszáma: 801, saját személyi kartonszáma: 5832. A tábori személyi kartonján az alábbi olvasható: dr. Polgár, Franz 2. XI. 1894. Pécs ung. Arzt.

Dr. Michael Polgár szociológus, dr. Polgár Ferenc unokája az Amerikai Egyesült Államokban született. Könyvében és levelében – a családban hallottak alapján – érdekes részletekről számolt be (1,2).

„… A legszorosabb apai hozzátartozóimmal és néhány családtaggal egy fogolytáborban éltünk. Édesapám és Vera nagynéném, illetve az ő szüleik a bergen-belseni tábor túlélői. Édesapámat és családját a többi túlélőhöz hasonlóan minden vagyonától megfosztották, ahogy jogaitól is. Fájdalmas bánásmód részesei voltak. …Vera mesélte el, hogy a táborbeli fogság a család férfitagjaira nézve volt a legsúlyosabb. Vera úgy viselkedett az apjával, mintha idősebb testvére lenne, igyekezett lelkileg erősíteni őt. ...Amikor Ronald Reagan elnök meglátogatta Bergen-Belsent, akkor én nem tulajdonítottam nagyobb jelentőséget Bergen-Belsennek. Érdeklődésem Auschwitzra terjedt ki. Tudtam arról, hogy az USA-ba emigráltak, de keveset tudtam konkrét formában a családomon kívüli áldozatokról. Mint második generációs USA-bevándorló tudtam meg, hogy a kb. 100 000 „postwar" bevándorló kb. 200 000 gyermeke közé tartozom. ... Az angol alakulatok a tábort 1944. XII. 4-én szabadították fel. Dr. Polgár és felesége ezt követően csak az ún. második Kasztner-vonattal tudtak Svájcba utazni." (1, 2)

A dr. Polgár család közel féléves fogságáról alig maradt fenn dokumentum, de ez a kevés is jól mutatja, hogy a történelem, hiába „magistra vitae", a jobb sorsra érdemes emberekre is milyen próbatételeket róhat ki.

A Yad Vashem Intézetből kapott 74 oldalnyi anyag között nagyon sok rossz minőségű van, amelyek nem, vagy alig olvashatóak. Ennek oka a háborús évek papíranyaga, az elmúlt közel 76 év, valamint az iratok különböző tárolási módja. Egy borzalmas háborús pusztítás után. Magam azt az utat választottam, hogy amely adat a nehezen, vagy alig olvasható iratokon nagy időráfordítással és technikai manipulációkkal megmenthető volt, azt a kéziratban maradéktalanul felhasználtam.

A dr. Polgárra vonatkozó bergen-belseni adatok nem egyszer egy másik iratban más formában szerepelnek (évszámok, numerikus adatok, stb.), több esetben tévesen. Mint azt már írtam, ennek oka lehet a források összeállításának valós célja, a háború alatti évek ügyintézésének lehetőségei és az adott időben megmaradt lehetőségek. Egy adat azonban sohasem változott meg az idők folyamán, és ez dr. PoIgár Ferenc fogolyszáma: 5832 (erre azért vigyáztak…).

Sajnálom, hogy az említett okok miatt számos iratról – bármennyire fontos lett volna a tartalma miatt – nem tudtunk közölhető másolatot készíteni. Az emlékezés 24. órájának a végén vagyunk! Reméljük, hogy az idők haladtával az elektronika és más technikai eszközök olvashatóvá tehetik ezeket a ma még nehezen, vagy nem olvasható iratokat. A dokumentumok a SOTE levéltárában addig türelemmel várnak. Eddig is ezt tették!

V. FEJEZET

MENEKÜLÉS SVÁJCBA – KÜZDELEM A BEVÁNDORLÁSI VÍZUMÉRT

Bergen-Belsent 1944. december 4-én az angol hadsereg alakulatai szabadították fel. Hetedikén a dr. Polgár család megérkezett Genfbe menekültként és internáltként. Idegenek és hontalanok voltak (a megmaradt iratokban ezt a megnevezést olvashatjuk). Tovább kellett menni. De hová? Mikor? És hogyan? Dr. Polgár Ferencnek és családjának svájci éveikben két fontos feladata volt: átmenetileg akklimatizálódni a svájci életkörülményekhez, biztosítani létezésüket, és minden lehetséges módon küzdeni az amerikai vízumért, mivel oda kívántak kivándorolni.

Ezt a törekvésüket nehézségek egész sora gátolta. Egy közép-európai családnak azokban az években hihetetlen nagy akaraterőre és kitartásra volt szüksége. A helyzet jobb megértéséhez tudnunk kell még a következő tényeket: a második világháború végén mind Svájc, mind az Amerikai Egyesült Államok gátolta az idegenek bevándorlását. Sokáig mereven kezelték e kérdést, és ez később se nagyon módosult. A politikai és a törvényes szigornak mindig érvényt szereztek. Svájcban az egyéni jogvédelmet a legkisebb jogilag elismert közösség (Gemeinde) látta el. A menekültek hontalanok voltak (staatenlos), nem tartoztak egyik közösséghez sem. Érdekeiket saját érdekvédelmi szervezeteik látták el (Hilfswerk). A svájci hitközségek által fenntartott és min-

BARAKK-ORVOSOK

Barakk-szám	Orvosok	Barakk-szám	Orvosok
1. /11,12/	Dr.Lovas Pál	7. /298/	Dr.György Miklós Dr.Herzog Ferenc
2. /17/	Dr.Kanzler Endre	8. /498/	Dr.Hevesi István
3. /13,26/	Dr.Mike Géza Dr.Reichmann Ernő	9. /493/	Dr.Hevesi István
4. /14,27/	Dr.Mike Géza	10. /298/	Dr.Örmény Miklós Dr.Herzog Ferenc
5. /46/	Dr.Kovács László	22. /43/	Dr.Kovács Lóránt
6.	Dr.Kanzler Endre Dr.Kovács László Dr.Szatmári Endre	49. 49K	Dr.Hevesi Istvan

SZÁZADPARANCSNOKOK

Szd.szám	Pk	Szd.szám	Pk
1. /11,12/	Österreicher Sándor	7. /298/	Földényi Endre
2. /17/	Beer Marcell	8. /493/	Hartruder Tibor Horowitz Imre
3. /13,26/	Zuckermann József Ladler Arpád	9. /493/	Kollmann Jenő
4. /14,27/	POLGAR FERENC	10. /398/	Maybaum László
5. /46/	Jakobovics Vilmos	22. /48/	Selmeczi Miklós Benczés Emil
6.	Grossmann Pál	49K	Hartruder Tibor

SIRÁSÓK

	Kögel Bernát Schwarcz László	Schwarcz Béla Steiner László
1945.IX.17.-től		45.II.21. 223. 45.III.6. 139. 45.III.21. 153.

1/b. táblázat. A bergen-belseni KZ-lager barakkorvosainak, századparancsnokainak és sírásóinak névsora (1945). „Szolgálati napló". A 4. század parancsnoka Dr. Polgár Ferenc volt. – In: Namentliche Aufstellung der Baracken-Ärzte, Hundertschafte-Kommandanten uznd Totengräber 1944., 28.II.III.VII. und 21.III.1945.

den zsidó menekült rendelkezésére álló segélyszervezet volt Zürichben a „Der Verband der Schweizerischen Jüdischen Fürsorge (V.S.J.F.)”. A svájci államigazgatási szervek és hatóságok nem szerették, ha egy menekült segélyekből akart Svájcból tovább utazni, ha nem volt jövedelme, vagy munkahelye. Ha Svájc valakinek a menedékjogát elismerte, úgy az a „politikai menekült (politischer Flüchtling)” minősítést kapta meg. A dr. Polgár család Svájcban internált volt. Ezt a kifejezést a svájciak és a svájci hatóságok nem szerették, helyette a „refugies” (menekültek), vagy az „échange” (csere-csoport) elnevezést alkalmazták. Ha mindezeket a sajátosságokat ismerjük, úgy helyesebben ítélhetjük meg a Yad Vashemből kapott dokumentumokat.

A. Menekülés Svájcba

A Nemzetközi Vöröskereszt létrehozta az „International Tracing Service” (ITS – 5283 – F.18 49., Arolsen/Waldeck, Germany) szervezetet, ill. az ITS-jegyzéket (ITS-Abschrift, jelzet: 5 135, JDG, 25 sheets, 1365 persons). Ebben találjuk meg azokat az adatokat és összegző táblázatokat, amelyek a Svájcba menekült magyar, volt bergen-belseni foglyokra vonatkoznak. A magyarokat a Caux (Montreux) város melletti internálótáborban helyezték el.

Az 1945. január 25-én Svájcba érkező magyar csoport első listáját az ITS-jegyzékben találjuk. Ez az ún. „Párizsi lista No. 1014”. Ennek a dokumentumnak csak a dr. Polgár családra vonatkozó adatait ismertetem a *2. táblázatban:*

885	Polgár dr.	Georges	13. III. 91.	Pécs	Advocat
888	Polgár dr. Fónagy	Sophie	1. II. 97.	Budapest	Lehrerin
889	Polgár dr.	Ferenc (Franz)	2. XI. 94.	Pécs	Arzt

2. táblázat
Hungarian refugees at Camp Caux, Switzerland – Hongrois echanges de Bergen-Belsen arrives en Suisse le 25/I./45. – Paris List, No. 1014.

A történelmi hűség biztosításául az adatokat (nyelvezet) nem változtattam meg. Minden úgy látható, ahogy az eredeti iratokon található. Az egyes oszlopfők jelzése magyarul balról jobbra a következő: fogolyszám, családnév, keresztnév, születési dátum, születési hely és foglalkozás (Dr. Polgár György jogász, ügyvéd, dr. Polgár Ferenc testvére, Polgár Kálmán mellett – lásd az 1. táblázatban).

Dr. Polgár Ferenc személyi kartonját (Kartei), amely a Párizsi lista, No. 1014. kiegészítése, a *37. ábra* mutatja be. A karton dátuma: 1945. I. 25. Az internáltak számára olyan fontos, ú.n. regisztrációs kártyát dr. Polgárnak öt nappal később, 1945. I. 30-án adják át.

Az 1945. I. 30-án Svájcba került magyar fogolycsoportról a World Jewish Congress Geneva Office nevű szervezet újabb listát készíttetett. A listán szereplő és a Polgár családot érintő adatokat a *3. táblázat* ismerteti.

A dr. Polgár Ferencnek kiadott WJC-személyi kártyát (1945. I. 30.) a *32. ábra* mutatja be. A *4. táblázat* az ITS-jegyzékben lévő magyar menekültek névsorából szintén csak a dr. Polgár család adatait közli. Érdekes, hogy a 2-4. táblázatokban dr. Polgár Ferencné Fónagy Zsófia más-más születési dátummal szerepel (háborús adminisztráció?):

2. táblázat	1945. I.25.:	1897. II.1.
3. táblázat	1945. I.30.:	1899. XI.13.
4. táblázat	1945.IX.17.:	1904. XI.13.

Magam az 1897.II.1.-i dátumot gondolom valósnak, mert az első hivatalos tábori adatfelvételt a németek mindig magával a fogollyal együtt végezték el. Ez tűnik biztosabbnak! Michael Polgár szerint a nagyanyja 1908 és 1988 között élt (1).

A nemzetközi és svájci szervezetek listái *(2-4. táblázat)* jól mutatják, hogy a svájci menekülteknek, akik ott internáltak lettek, (azonnal) alaposan utánanéztek. A svájci internálás megítéléséhez hasznos kiegészítés Michael Polgár professzor visszaemlékezése (1, 2).

„…Sophie Polgár és férje, dr. Polgár Ferenc, gyermekeikkel együtt, két egymást követő vonaton jutottak el Bergen-Belsenből Genfbe 1944-ben. A két vonatot a Vöröskereszt szervezte és mindkettőt Kasztner-vonatnak nevezték a Vöröskereszt tisztviselője, a vonatok megszervezőjének tiszteletére. Jogosan, mert a második világháború végén lehetett kérdés, hogy van-e mozdony és vannak-e vagonok? ... Kasztner feladata nemcsak nagyon nehéz volt, de abban az időben a legszebb. Nagyanyám édesanyja, Frieda Fónagy története másképpen alakult. Csodálatos volt, amikor Frieda Fónagy a szülőket és a gyerekeket (dr. Polgár Ferencet, Fónagy Zsófiát, Istvánt és Verát) Genfben „újraegyesítette”. Az első, 1944 szeptemberében megszervezett transzportot, a vonatot „freedom train”-nek nevezték el. Ezzel a vonattal jutott el Genfbe az édesapám és a nagynéném (Polgár István és Polgár Vera). A második vonat decemberben indult el a nagyszülőkkel (dr. Polgár Ferenc és Fónagy Zsófia). Ezt a kétszakaszos családmentést a Nemzetközi Vöröskereszt és az International Jewish Relief Group szervezte. Ez a megoldás, a tábor lakóinak nagy kedvezmény volt. A családot Genfben egyesítettük, és a lakásuk a „Home for Intellectual Refugees” keretén belül lett megoldva. Lassan javult az egészségi állapotuk, nőtt a testsúlyuk. Jobbá vált az életvitelük Genfben. De az igazi javulás az Egyesült Államokban alakult ki, a sikeres migráció után. Nagyapámék 1948-ban bevándorlóként kerültek az USA-ba. Mivel nagyapám orvos volt, meghívást kapott New Havenbe (Connecticut) egy orvosi laboratóriumba. Ez a munkalehetőség és a velejáró fizetés szintén sokat javított az egészségi állapotukon és a közérzetükön, a család hangulatán.”

Dr. Polgár Ferenc megmaradt hivatalos beadványait, kérvényeit tanulmányozva világossá vált számomra, hogy a kedvező változások ellenére helyzetük és közérzetük nem volt mindig mentes a keserűségtől. Életük ugyan megmaradt, de mégiscsak menekültek és idegenek voltak. Svájcot nem érezték otthonuknak. Pedig e meggyötört emberek szívéből nem halt ki az érzés: a köszönet és a hálá.

B. Küzdelem az USA bevándorló vízumért

A legtöbb dr. Polgár dokumentum ebből az időből maradt meg, bár nem csekély részük ma már nehezen, vagy alig olvasható.

Dr. Polgár Ferenc 1945 júniusa és 1946 márciusa között egy beteg svájci kollégáját, Dr. Jaegert helyettesítette. A keresett pénzt az Egyesült Államokba való kivándorlás céljára gondosan félretette. Kollégájának nyújtott segítsége többek között azt is jelentette, hogy a munkatársak állása megmaradt, és a kolléga családja megmenekült. Sajnos Dr. Egli, a helyi orvosi kamara vezetője ezt megtudta, s mivel dr. Polgár nem volt állampolgár, sőt hontalan volt, azonnal elbocsájtották.

Az USA bevándorlási vízumért folytatott küzdelem nagyon kemény, néha reménytelennek tűnő történet. Nem véletlen, hogy éppen ennek az időszaknak a levéltári anyaga maradt meg jobban, már a terjedelme miatt is. Ennek az anyagnak tanulmányozása arról győzött meg, hogy az összefüggések jobb és alaposabb megértéséhez, a kutatómunka megkönnyítéséhez hasznos és szükséges a dr. Polgár család bevándorlási ügyében eljáró szervezetek, hatóságok, képviseletek és a döntéshozó személyek listájának összeállítása. Ezt találtam:

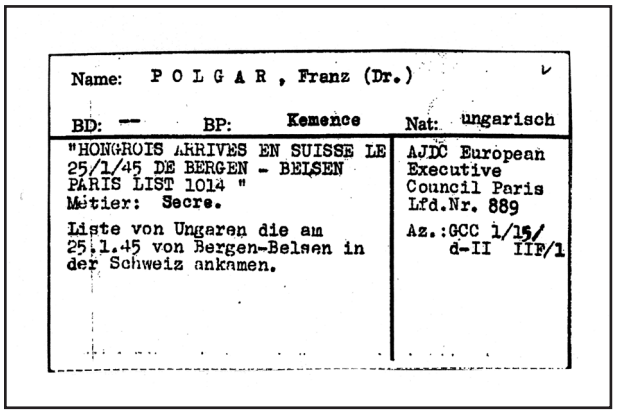
Name: P O L G A R , Franz (Dr.)

BD: — BP: Kemence Nat: ungarisch

"HONGROIS ARRIVES EN SUISSE LE 25/1/45 DE BERGEN - BELSEN PARIS LIST 1014 "
Métier: Secre.
Liste von Ungaren die am 25.1.45 von Bergen-Belsen in der Schweiz ankamen.

AJDC European Executive Council Paris
Lfd.Nr. 889
Az.:GCC 1/15/ d-II IIF/1

37. ábra. Dr. Polgár Ferenc személyi kartonja (AJDC European Executive Council Paris 25.1.45.)

1. A dr. Polgár-család USA bevándorlásának ügyében eljáró szervezetek, intézmények hatóságok és képviseletek:
   - International Tracing Service (ITS) – Comité Intenational de la Croix-Rouge, Service international de Recherches – Arolsen/Waldeck, Germany)
   - Amt für Wiedergutmachung des Landes Rheinland/ Pfalz, Berlin W300, Stauffenberg Straße 11/13. Tel: 13 17 21 – Germany
   - American Joint, Distribution Committee – Location service Belsen-Camp, Switzerland

874	Polgár dr.	Francis	2. XI. 1894.	Pécs	H	Medic
875	Polgár dr.	Georg	13. VIII. 91.	Pécs	H	Avocat
876	Polgár dr.	Fónagy Sophie	13. XI. 79.	Budapest	H	Invätätoare

3. táblázat
World Jewish Congress Geneva Office 5283. (F 18-49) Group de Unguri refugiatii in Caux (Montreux) 30. I. 1945.
A 3. táblázat román-nyelvűségének magyarázata az, hogy a második világháború végén megtörtént román átállás után egyre többen kerültek német fogságba. Így óhatatlanul szükség volt a román adminisztrációra is. Persze, a magát már győztesnek érző nyugati ország tisztviselője egyébként sem ismerte Közép- és Kelet-Európa országai népeit és nyelveit, ahogy az ma is van. (Kevesen tudják, hogy a németek fogságába került román hadifoglyok építették meg Budapesten az utolsó német kézen lévő repülőtérhez, Ferihegyhez vezető utat. Ez a mai gyorsforgalmi út). Az egyes oszlopfők megnevezése balról jobbra: fogolyszám, családnév, keresztnév, születési dátum, születési hely, nemzetiség, foglalkozás.

878	5827	Polgár dr.	Georg	11. VIII. 91.	ung.	Pécs	Advocat
881	5832	Polgár dr.	Franz	2. XI. 94.	ung.	Pécs	Arzt
880	5831	Polgár dr. Fónagy	Sophie	13. XI. 1904.	ung	Budapest	Lehrerin

4. táblázat
ITS-Abschrift (P 18-49.) Hungarian refugees at Camp Caux Switzerland (CLI rec'd – 1/9/1945.)
Az oszlopfők értelmezése balról jobbra: fogolyszám, karton (kártya) szám, családnév keresztnév, születési dátum, nemzetiség, születési hely, foglalkozás.

– International Refugee 0ganization (IRO) – Preparation Commission for IRO (PCIRO)
Ennek székhelye:
a) Amerikai Egyesült Államok:
1344, Connecticut Avenue, N.Y. Washington, 25., D.C.
Képviselő: Miss Martha Biele, G. Zwerner (IRO) – Room 330.
US 0fffice Preparatory Commission
Képviselő: O. Stone legal officer
b) Svájc:
– Vorbereitende Kommission für die Internationale Flüchtlingsorganisation, Genf
Képviselő: Dr. H. Rothmund
– Intergovernmental Committee on Refugees (ICR)
Képviselő Svájcban:
Dr. H. Rothmund, the representative in Switzerland, Palais Wilson, Genève
– Comité International le Placement des Intellectuels Refugies – Rue de Rhone 1.,
Genéve, Suisse
– Controle de l'Habitant Service des Interne Civile – 7, Place de la Taconnerie, Genéve, Suisse
– Yad Vashem Remembrance Authority Archives Division, Reference and Information Department – POB 3477, Jerusalem, 9103401 Israel.

2. Az USA bevándorlási vízum ügyében eljáró fontos személyek:

– H. H. Teller: American Consul General (főkonzul) Bahnhofstrasse 3., Zürich
– O. E. Stone: legal officer (jogi. képviselő) – mint jogi referens, ő ismerte a legjobban a bevándorlási kvóta ügyeket. Az Amerikai Egyesült Államokban ő képviselte dr. Polgár Ferencet.
– G. Zwerner: az IRO és a PCIRO képviselője Washingtonban. Hivatalos címe: Acting Chief of PCIRO (Svájcban ügyvezető elnök).
– H. Rothmund: a PCIRO mellett igen fontos hivatal volt az Intergovernmental Committee on Refugees (ICR), amelynek genfi képviselője ő volt. A dokumentumokban a következő hivatalos megszólítások illették meg: der Delegierte, representative in Switzerland Palais Wilson, Genéve
– P. F. Snyder: jogász, 1000 National Press Building Washington 4., D.C., USA. A State Departmentben minden eszközzel igyekezett dr. Polgár Ferenc vízumkérelmét előmozdítani.
– Stern Eszter: levéltáros, legal officer Yad Vashem Archives Division, POB 3477 Jerusalem, 9103401 Israel. Reference and. Information Department, Tel.: 00972 – 2 – 6443714.

Érzéseim és a tanulmányozott dokumentumok ismeretében úgy gondolom, hogy a dr. Polgár Ferencnek és családjának sorsát eldöntő fenti hivatalnokok közül dr. H. Rothmund volt az, aki megszerette, és végig támogatta dr. Polgárt. Levelezéseikben nem egyszer ütött meg „gondviselő apai" hangot. Dr. H. Rothmund embernek is jó volt, nemcsak az ICR képviselőjének.

A dr. Polgár Ferenc 1944 utáni pályafutásával foglalkozó kutatóknak ismernie kell még a következő fogalmakat:

1. T/D cards (tracing doktumentation): A kártyák (kartonok) azt igazolják, hogy az áldozatok, eltűnt személyek utáni kutatásra kérték fel az ITS-t. A kártyákon rendszerint a kutatást kérők által közölt adatokat rögzítik. Fontos a kártya száma (T/D number), mert ez segít a keresésben.

2. T/D correspondence files: itt tárolják a kutatott személyekkel kapcsolatos ki- és bemenő levelezést, valamennyi dokumentumot, iratot. Különböző célokra lehet igényelni iratmásolatokat, stb. (pl. bírósági eljárások, nyugdíjkérelmek, stb.).

A ma még elérhető, nem egyszer csaknem megfeketedett iratok, dokumentumok, vagy levelek közül logikusan hiányzik egy-két közbülső írás. Hiányzik a dátum, a nevek, ezek nem egyszer hibásak (pl. dr. Polgárné Fónagy Sophie tanárnő születési dátuma, stb.), az adatok ismeretlen okból keveredtek. Háború volt! Benne emberek. És errare humanum est. Mégis a megmaradt források között az összefüggéseket meg kell találnunk, át kell hidalnunk az elveszett okmányokból eredő hiányt, meg kell találnunk a valószínűsíthető logikai rendet. Ezért tartom szükségesnek a fent közölt fontos hivatalok és döntéshozó személyek listáját, mert segítségünkre szolgálnak.

Dr. Polgár Ferenc és családjának sorsát végső soron ezek az intézmények, szervezetek és személyek határozták meg. A továbbiakban a dr. Polgár kérdést kutatni csak úgy lehet, ha a fentieket és kapcsolataik rendszerét jobban megismerjük. Ha egy folyamatos történés-sorozatban nagyon sok információ gyűlik össze, az vezet néha a legjobb eredményre, ha a folyamat elemeit időrendbe soroljuk.

Dr. Polgár Ferencnek az USA bevándorlási vízumért folytatott küzdelme eseményeit e módszer segítségével szeretném megismerni és megismertetni. Az amerikai bevándorlást nagyon nehezítette, hogy kétféle vízumot alkalmaztak: egy „quota-visum"-ot az USA bevándorlási keretbe illő személyeknek, és egy „non-quota visum"-ot, amely a keretbe nem illő embereknek adható. Dr. Polgár Ferenc és családja ilyen embereknek sem feleltek meg.

A dr. Pogár család vízumkérelméért folytatott küzdelem a következő események révén követhető nyomon:

–1945. VIII. 21.: A zürichi Amerikai Főkonzulátuson elfogadták a dr. Polgár család vízumkérelmét.

–1945. XII. 22.: A „The Truman Directive" fordulatot jelentett az USA bevándorláspolitikában: elsőbbséget adott a „hontalan menekültek"-nek (displaced persons) a „non-preference quota"-t illetően. O. E. Stone USA képviselő ekkor úgy nyilatkozott, hogy a Truman irányelv dr. Polgárnak még kedvező lehet.

– 1946. V. 22.: Prof. dr. J. P. Fulton meghívta dr. Polgárt a Yale Egyetem egyik laboratóriumába

„research worker”-nek. Ezt az állásajánlatot, ezt a meghívást azonnal a főkonzul tudomására hozták, a vízumkérelem előmozdítására.

– 1946. VI. 14.: Dr. Ratkóczy Nándor budapesti radiológus professzor nagyon szép ajánlólevelet írt dr. Polgár Ferenc érdekében. *(38. sz. ábra)*
– 1946. VII. 16.: Dr. Pogár Ferenc és családjának nehéz helyzetén könnyítendő, a svéd radiológusok gyűjtést rendeztek és a pénzt elküldték a családnak. Dr. Polgár egyik levelében így írt erről: „... Ez is a nemzetközi elismerés egyik formája.”
– 1946. XI. 5.: A harmadik „non-quota visum”-kérelem is válasz nélkül maradt.

A másodikat

– 1946. VIII. 5.-én nyújtották be, azt követően, hogy a Budapesti Egyetem orvoskara igazolta dr. Polgár sok éves egyetemi oktatási gyakorlatát. Ahhoz, hogy dr. Polgár Ferenc az Amerikai Egyesült Államokba „non-quota”_vízumot kaphasson, amerikai egyetemi meghívás kellett. Ennek előfeltétele volt „... az utóbbi két évben végzett oktatási tevékenység”. Budapesten 1942-ig tanított, de Bergen-Belsenben ezt nem tehette. Így az előfeltétel teljesítésének hiányában a vízumkérelmet ismét elutasították.
– 1946. XII. 20.: Megjelenik Polgár Ferenc „The action of gravity on the visceral cavity” című dolgozata (40). Munkahelyeként a budapesti Szeretetkórházat jelölte meg. Akkor és ott még ebben is tisztességes maradt.
– 1947. III. 11.: A Comité International pour le Placement des Intellectuels Refugies rendezésében dr. Polgár Ferenc „Das Problem der Menschenwerdung“ címmel nagysikerű előadást tartott (Genf, 1947. III. 11.) *(39. ábra).*
– 1947. III. 19.: Dr. Polgár Ferenc köszönőlevelet írt dr. H. Rothmundnak a sok-sok segítségért. Levele végén egy kérdést vet fel: „Nem volna-e lehetséges és jogszerű, hogy éppen azoknak az embercsoportoknak és országoknak jutó csekély quotaszámra való tekintettel, amelyek a nácizmust súlyosan megszenvedték, a „non-quota visum“-ok elosztását megfelelő kivételes esetekben nagyobb liberalizmussal kezelnék?“
– 1947. IV. 11.: A State Department döntése alapján dr. Polgár nem kaphat „quota-visum”-ot (rendes vízumot). P. F. Snyder washingtoni jogász, ügyvéd sikertelenül járt közben. Sajnos Ratkóczy Nándor professzor kitűnő igazolása sem volt elég ahhoz, hogy legalább a másik vízumtípust, a „non-quota visum”-ot megkaphassák. Dr. H. Rothmund 1947. IV. 11.-én levelet írt H. H. Teller főkonzulnak Zürichbe. A levélben érinti dr. Polgár Ferenc vízumkérelmének kérdését is: „… Nem tudom, hogy az 1928-tól 1942-ig tartott elméleti és gyakorlati röntgendiagnosztikai oktatómunkája és a megjelent szakkönyve „Methode of Roentgendiagnostical examinations” nem segítheti-e ezt magyar orvost abban, hogy elnyerje a „non-quota-visum”-ot. Dr. Polgár is an unusual, capable specialist in the sphere of radiology.”
– 1947. VIII. 3.: A berni rendőrfőnök dr. Polgár Ferencről a Nemzetközi Menekültügyi bizottságnak igazolást ad (No. 299 20 as).
– 1947. VIII. 4. – Megjelenik „A menekültek problémái egy genfi tudós szerint” c. cikke (41) *(40. ábra)*
– 1947. XII. 3.: Az USA bevezeti a „Displaced Persons Program”-ot, amely a Truman Directive alapelvekre épült. Eszerint hontalan az az ember, az a személy, aki Németországban és Ausztriában az USA által elfoglalt területeken (szektorban) volt 1945. XII. 22. óta (illetve az USA szektorban lakott Bécsben és Berlinben). Egyidejűleg az alábbi feltételeknek is megfelel: nem német; erőszakkal vitték Németországba vagy Ausztriába; a nácizmus áldozata; nem mehetett vissza saját hazájába vallási, faji, vagy politikai okokból; az érintett személy felesége és gyermeke.
– 1947. XII. 11.: O. E. Stone (legal officer) P. F. Snyderrel, dr. Polgár Ferenc washingtoni ügyvédjével együtt tárgyalt a State Department vízumrészlegével. Azt ígérték (annyira nem voltak szegények, hogy ne ígértek volna), hogy dr. Polgár Ferenc 1948 első félévében kaphat majd egy „non-preference quota”-t.
– 1947. december végén: dr. Polgár két gépelt oldalon összefoglalta azokat a lépéseit és erőfeszítéseit, amelyeket a bevándorlási vízum megszerzéséért folyta-

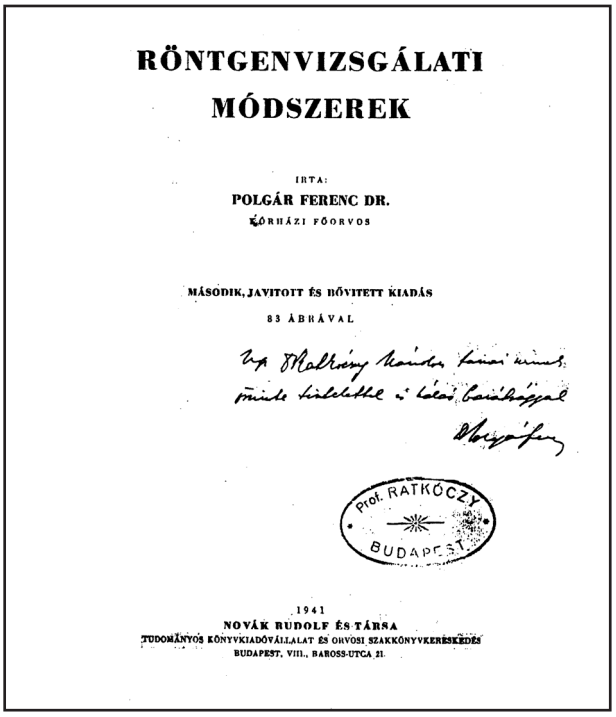
RÖNTGENVIZSGÁLATI
MÓDSZEREK

IRTA:
POLGÁR FERENC DR.
KÓRHÁZI FŐORVOS

MÁSODIK, JAVITOTT ÉS BŐVITETT KIADÁS
83 ÁBRÁVAL

Prof. RATKÓCZY BUDAPEST

1941
NOVÁK RUDOLF ÉS TÁRSA
TUDOMÁNYOS KÖNYVKIADÓVÁLLALAT ÉS ORVOSI SZAKKÖNYVKERESKEDÉS
BUDAPEST, VIII., BAROSS-UTCA 21.

38. ábra. Dr. Polgár Ferenc kitűnő könyvét, tisztelete jeleként küldte el kedves professzorának (1941). Aki nem felejtette el tanítványát! Mert kitűnő ajánlólevelet adott az Egyesült Államokba való bevándorlási kérelemhez.

COMITE INTERNATIONAL POUR LS PLACEMENT DES INTELLECTUELS REFUGIES
Rue du Rhone 1. GENEVE Téléphone: 5 73 33

Geneve, 4. März 1947.

Sehr geehrte Damen und Herren,
Liebe Freunde,

Herr Dr. med. Franz POLGÁR, in bester Erinnerung von seinem vorjährigen Referat über Erfinderschicksale, wird am

Dienstag, 11. März 1947. 20 Uhr 15
in
Saale Taconnerie 5/XI.
einen Lichtbildervortrag halten über

DAS PROBLEM DER MENSCHENWERDUNG

Wir laden hierzu herzlichst ein und verbleiben mit

freundlichen Grüssen
DAS COMITE

39. ábra.
Dr. Polgár Ferenc előadása „Az emberré válás problémája" címmel az értelmiségi menekültek Taconnerie előadótermében. Az eredeti dokumentum alig olvasható, ezért foto- és fénymásolat nem volt készíthető róla. E másolat formában és tartalomban az eredetivel mindenben megegyezik.

tott. Nagyon tanulságos írás! (Ezeket a lépéseket nem idézem tételesen, mert a szöveg egyes részeiben már hivatkoztam rájuk.)

– 1948. I. 9.: Az „US Office Preparatory Commssion International Refugee Organization" (Geneva, Switzerland) a „Definition of Displaced Persons under US Immigration laws" közzétételével bejelenti, hogy a „Truman Directive" alapján (1945. XII. 22.) elsőbbséget ad a hontalan menekülteknek a "non-preference quota"-t illetően. O. E. Stone US-képviselő ezt követően azt írta dr. Polgárnak, hogy ez a lehetőség még kedvező lehet neki (még mindig csak lehet!).
– 1948. III. 2.: A berni belügyminisztérium Polgár Verának (1930. VI. 13.) engedélyezi a Franciaországba való beutazását (N 29 920 tl/as). Ez kedvező fordulat az USA bevándorláshoz, mert a család francia kikötőből, hajón érkezik meg Newarkba.

A Német Jóvátételi Hivatal (Berlin) levéltárában van egy dátum nélküli személyi karton dr. Polgár Ferencről. További kutatást igényelne személyes levéltári látogatást követően az, hogy volt-e a dr. Polgár család részéről 1948. után bejelentett kártérítési igény? A bemutatott karton felveti ennek gyanúját, bizonyítékunk erre azonban most nincs.

Nem sokkal azután, hogy dr. Polgár Ferenc és családja eljutott az Amerikai Egyesült Államokba, a túlélő foglyo-

5. Immigration de familles étrangères instruites, honnêtes et ayant le goût de travaux intellectuels peu ou point lucratifs.»

Telles sont les conditions extérieures les plus importantes pour l'encouragement des sciences. Mais les conditions intérieures ne sont guère moins importantes. En Hongrie, quand le premier gouvernement quisling parvint au pouvoir, un des chefs de la grosse industrie fut mandé devant le ministre du commerce. Là, il apprit que ses fabriques seraient «arianisées», qu'il serait obligé de congédier tous ses collaborateurs éprouvés et que lui-même devrait quitter son poste dans l'espace de 24 heures. «Cela veut dire que je peux faire mes paquets et me mettre en route?» demanda-t-il. «Oui, monsieur, allez où vous voulez, mais votre paquet reste ici!» répliqua le tout-puissant, faisant de l'esprit. «Vous vous trompez, monsieur le ministre, car je porte mon paquet ici» répondit notre bonhomme en indiquant sa propre tête.

Mieux que bien d'autres, le réfugié se rend compte qu'il y a deux forces spirituelles qui l'accompagnent dans sa nouvelle patrie. Ce sont les mêmes forces motrices des recherches et des découvertes, c'est à dire — ainsi que le dit Alphonse de Candolle — «l'abnégation et le travail.»

François POLGAR.

40. ábra. Dr. Polgár Ferenc írása a menekültekről (Le Tribune de Geneve – Chronique locale 5. oldal (1947.07.04.)

kat és az elpusztult foglyok hozzátartozóit összefogó zsidó szervezetek kutatni kezdtek a felelősök és a jóvátételi lehetőségek után. Ez a szervezett törekvés máig létezik. Vádolják a Deutsche Reichsbahnt (DR) és vezetőit, mert felelősek az áldozatok lágerekbe való gyors szállításáért. A Német Birodalmi Vasút mai értéken számolva kb. 16 millió eurót keresett. Himmler azt közölte a DR vezetőségével, hogy feladatának teljesítéséhez több vagonra van szüksége. A DR hatékonysága valóban döntő kérdés volt. A Magyar Államvasutak ellen Chicagoban indítottak kártérítési pert: Magyarországtól, a MÁV-tól 240 millió dollár vagyoni és 1 milliárd dollár nem vagyoni kártérítést igényeltek a nemzetközi illetékes szervezetek. A jogvita máig tart. A fő vád az, hogy a MÁV tudatosan biztosította a vagonokat.

1948. III. 2. után a még Svájcban történő dolgokra utaló adatforrást nem találtam.

VI. FEJEZET

BIZTONSÁGBAN ÉS REMÉNYSÉGBEN

Dr. Polgár Ferenc röntgenológust a klinikai sugárvédelmi tanulmányaim során ismertem meg. Híres, két kiadást (1927. és 1941.) is megért szakkönyve könyvtáramban is megvan. Még Ratkózy Nándor professzor úrtól kaptam, az övé volt. A könyv értékét növelte, hogy dr. Polgár Ferenc dedikálta az első kiadást volt tanárának.

Az igazság az, hogy két kollégám, dr. Forgács Sándor és dr. Mester Ádám kedves, de erőteljes biztatására kezdtem el az életpályával foglalkozni. A kutatásban 1944-ig jutottam el. Mivel az országban nem volt dr. Polgárral foglalkozó, 1944. utáni adatforrás, segítség után kellett néznem. Kiindulási pontom a dr. Gergely-lexikon volt (3), *(41. ábra)*. A newarki Rutgers Állami egyetem levéltárát levélben kerestem meg, hogy segítsenek dr. Polgár nyomára bukkanni (Rutger's, The State University Archives of New Jersey, 133 Washington Street, Newark, N.J. 07102 USA). 2010. VII. 22-én adtam fel a kérésemet, de a mai napig nem válaszoltak. Pedig az amerikai egyetemek igen barátságosak és segítőkészek voltak mindig, számlát sohasem küldtek. Ezután a külügyminisztérium konzuli főosztályához és a Yad Vashem intézethez fordultam. A segítség nem maradt el, gyors volt, így a tanulmányom befejezése lehetővé vált. Hálás köszönetem illeti mindkét intézményt!

A svájci internáltság iratanyaga alapján már ismert volt, hogy a dr. Polgár család francia kikötőből, hajóval jutott el a newarki kikötőig 1948 júniusában. Mivel Michael Polgár, a Penn State University szociológia professzora, dr. Polgár Ferenc unokája levelemet örömmel vette, ez azt jelentette, hogy magától a családtól remélhettem fontos információkat az 1944. utáni évekről. Sajnálatos, de érthető, hogy maga az unoka sem tudott minden kérdésemre választ adni. Mire emlékezett dr. Michael Polgár?

„...Zsófia (a nagymama) szerint hajóval először Newarkba érkeztek, és a család korai időszaka a Yale egyetemhez és New Haven városához kötődött. Genfből menekültként, az Amerikai Egyesült Államokba pedig bevándorlóként jutottak el. (...) A családtagok ritkán, tényszerűen, de nagy gonddal tájékoztattak minket. Néha mintha védeni akartak volna bennünket a fájdalmas emlékektől. Sophie nagyanyám (úgy hívtuk, hogy „Anyu") volt az, aki a család sorsát a holocaustban elsőként ismertette meg velem. Ebben nagyon tárgyilagos volt, az igazat, a tényeket közölte és „ezek makacs dolgok". Ő mesélt a csodálatos budapesti családi életükről. Nagyanyám, nagynéném és az édesapám többnyelvűek voltak. (...) Ezekben a korai (amerikai) években Vera nagynéném tartotta fenn a családban az emlékezést. Ő New Yorkba, később Chicagóba került egyetemre. (...)

(Dr. Michael Polgár levelemből tudta meg, hogy a család korábbi neve Weiss volt, hiszen a nagyapja, édesapja és a testvérek már a Polgár nevet viselték. A Pécsett régebben viselt Weiss névről soha nem hallott.)

„...Nagyanyám, Sophie Fónagy Polgár (1908–1988) már a deportálás előtt nagyon képzett asszony volt Magyarországon. A bevándorlás után az Oakwood Schoolban (Poughkepsie, N.Y., USA) francia nyelvet tanított. Imádta unokáit, azok meg őt. Korán megözvegyült. Mindenkit szívesen tanított, nagyszerű tanár és nagymama volt, mindenki tisztelte és szerette. Nagyanyám anyanyelve a magyar. A franciát és az angolt az Egyesült Államokban tanulta meg. Folyékonyan beszélt angolul, egy keveset németül és olaszul. (…) Nagyapám a születésem előtt halt meg, édesapám pedig 10 éves koromban. Emiatt elestem tőlük, mint a családtörténet forrásaitól. Vera és Sophie ugyan sokat meséltek a történtekről, de ezek hiányosak voltak. Így később tanulmányaimból kellett információt szereznem a dolgokról. (...) Nagynéném, a kutató Vera John Steiner, Polgár Ferenc és Polgár-Fónagy Sophie lánya volt a legidősebb (leánykori neve Polgár Vera). Ő az Egyesült Államokban doktori fokozatot szerzett, s a legutóbbi időkig a nyelvészet és a pszichológia elismert professzora volt. Élete és tudományos tevékenysége jelentős példa volt (John Steiner 1955.)."

Hogyan emlékezett Michael Polgár a nagyapjára?

„... Apai nagyapám, dr. Polgár Ferenc a pusztító éveket túlélte, asszimilálódott magyar orvos és radiológus volt. Az egészsége nagyon megromlott. Úgy emlékszem, az 1950-es években halt meg, amikor az édesapám még fiatal ember volt a születésem előtt. Sajnos nem tudom, hogy hol temették el. Ezért nagyon keveset tudok az életéről, a szenvedéseiről. Dr. Polgár Ferenc a bevándorlása során küzdött az asszimiláció ellen. (…) Fónagy Sophie szerint férje rákban halt meg."

Az unoka úgy tudja, hogy dr. Polgár Ferenc a Yale Egyetemen technikusként dolgozott, mivel angol nyelvtudása az orvosi hivatás művelésére nem felelt meg. Ugyanakkor a felesége, Fónagy Sophie ESL (English as a second language) tanárrá válhatott. Michael Polgár a könyvében és a levelében így emlékezik tovább (1, 2):

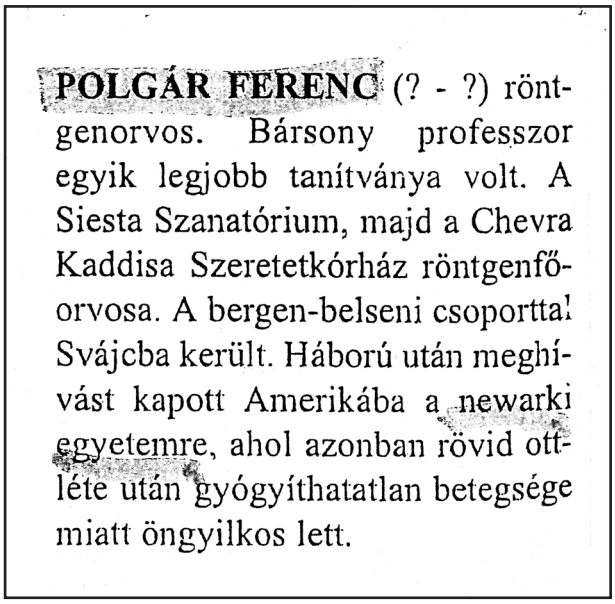

POLGÁR FERENC (? - ?) röntgenorvos. Bársony professzor egyik legjobb tanítványa volt. A Siesta Szanatórium, majd a Chevra Kaddisa Szeretetkórház röntgenfőorvosa. A bergen-belseni csoportta! Svájcba került. Háború után meghívást kapott Amerikába a newarki egyetemre, ahol azonban rövid ottléte után gyógyíthatatlan betegsége miatt öngyilkos lett.

41. ábra. Dr. Polgár Ferenc sorsát ismertető szócikk a Gargely-lexikonból (Budapest-Haifa 2000.)

„... A túlélők gyermekeihez hasonlóan az én életem relatíve védett volt, boldogan nőttem fel Észak-Karolinában, mint olyan gyerek, akinek szülei New Yorkból délre költöztek. Vidéki kvéker iskolába jártam. Felnőttként édesapához hasonlóan elmentem másfelé, távol a lakóhelyemtől. Közben megtanultam, hogy saját bevándorló-összetartozásornat a szükség kiváltotta asszimilálódás miatt az idő megváltoztatta. Éltem a diaszpóralétezést, és elutaztam Európába, hogy az ottani migránsoktól jobban megtudjam, és megértsem, hogy mi történt velünk és miért? (…) Megtanultam, hogy csak egy gyerek vagyok a túlélők között, egy második generációs ember az amerikai magyarok sorában. Az életérzésemre pedig mégiscsak igaz: „I am learned about and am proud of my Hungarian and Jewish heritage". (…) Édesapám, István (Steven) Polgár elviselte a náci tábort, a bevándorlás okozta gondokat és az antiszemitizmus különböző fokozatait. Keményen dolgozott az akadémiai területeken és oktatóvá vált, valódi amerikai tanárrá. Édesapja követője lett, vezető intézetekben dolgozott professzorként. 1978-ban szívroham végzett vele. Ő sem beszélt nekünk az európai múltról, talán védeni akart bennünket. (…) Édesapám, aki 1931-ben Budapesten született, az Amerikai Egyesült Államokban Ph.D. fokozatot szerzett antropológiából (University of Chicago). Korai haláláig egyetemi tanárként dolgozott. Tízévesként nem tudtam megkérdezni, és felmérni: milyen nehézségeken kellett átvergődnie? És hamarosan már túl késő volt kérdezni őt!"

Dr. Michael Polgár professzor, bevallása szerint, családtörténete miatt kezdett el foglalkozni a Shoah történetével, nagyapja, dr. Polgár Ferenc sorsával (1, 2). De hiába menti magát: még ma is ő tudja a legtöbbet róluk! Köszönöm, hogy mindezt közzétette. Nagy segítség volt számomra. El kell ismernem, hogy bőven van még kutatni való a témában. Amik megestek a XX. század radiológusaival, azok sok-sok ezer ember történetei is. Erre figyelmeztet Stern Eszter levéltáros levelében:

„…Remembering the past, shaping the future" (19).

Ha a tudomány- és a radiológiatörténet oldaláról nézzük a dr. Polgár pályarajz lényegét, akkor e két tudomány jelentősége abban rejlik, hogy hogyan segíti elő egy-egy kérdés (szakterület, téma és témacsoport) jelenének és/vagy jövőjének értelmezését? (Pl. a dr. Polgár család esetében: mi történt velünk és miért?)

A történettudományokban a tények (adatforrások) mellett alapvetően fontos a történelemszemlélet, a természetes és valóságos összefüggésrendszer, amely az egyént és a közösségét összekapcsolja (pl. dr. Polgárt a sorstársaival, stb.).

A szellem rendező nyugtalanság. A szellem nem tud beletörődni a szétszórt tények halmazába, az összefüggéseket keresi. Csak a részletek vizsgálhatók, és csak az egész fejez ki ismeretet. Nem elég a világ, világkép kell. A jelenségek, a dr. Polgár család sorsának látásmódja, a történelmi szemlélet ennek az élettörténetnek az elemzéséből sem hiányozhat.

Munkám végén jogos a kérdés: milyen feladat maradt még számunkra e pályarajz jelenlegi állapotában? Mit kell még megtennünk a hazai radiológiatörténet javára és az újabb radiológus nemzedékek okulására? Minthogy a második világháború után nem maradt megnyugtatóan elegendő adat, a feladat a kutatás folytatása. Tanulmányomat a sokéves munka ellenére sem tekinthetem befejezettnek, de talán egy újabb elinduláshoz elegendő lesz. Kőrösi Csoma Sándor tibeti-angol szótárának végén ez olvasható:

„... Materiam dedi. Formam habetis. Querite gloriam si placet."

(Azaz: Az anyagot előtökbe adtam. A formát ismeritek. Keressétek a dicsőséget, ha tetszik.)

A hazai radiológiatörténet javát szolgálja, ha lesznek utánunk jövők, akik szívesen keresik a dicsőséget. A másokét! Mert van kiknek a dicsőségét keresnünk a magyar radiológia több mint 100 évében. Dr. Polgár Ferenc és családjának sorsa ugyan tragikus sors, de nemcsak egy-egy emberé, hanem sok-sok ezeré.

Ennek a kedves budapesti orvosnak élete annak végén szomorú volt, de ahogy ez az ember ezzel a sorssal megbirkózott, az viszont szép! Dr. Polgár Ferenchez, a röntgenológushoz és a sokat próbált emberhez méltó és példás. Hiába, a történelem már csak ilyen ...

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A viszonylagos adatszegénység miatt a kiváló röntgenológus, dr. Polgár Ferenc (1894–1949) életútjának megírása nehéz feladat. Baráti segítség nélkül nem is lehetséges.

Köszönetet kell tehát mondanom a következő intézményeknek és személyeknek azért a sok-sok segítségért,

amelyet munkám elkészítéséhez nyújtottak:

Budapest Főváros Levéltára, Budapest

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Budapest

Magyar Hadtörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest

Rutgers,The State Universjty of New Jersey, Newark, N.J. (USA)

Semmelweis Egyetem ÁOK Könyvtára, Budapest

Bottlik Iván matematikus és Kárász Aranka tanár, Szentendre

Forgács Sándor c. egyetemi docens, Budapest

Hajduska Zsófia, Izraeli Nagykövetség, Budapest

Kapronczay Katalin orvostörténész, Budapest

Kriesch Tamás tanár, Budapest

Kulcsár Szabó Ernőné f. o. v., Országos Széchenyi Könyvtár, Budapest

Mester Ádám egyetemi docens, Budapest

Molnár László Semmelweis Egyetem Levéltár igazgató, Budapest

Parraghy Bea és Mózsa Áron, Budapest

Polgár, Michael, Penn State University, Hazleton, PA. (USA)

Ráczkevy Edit orvostörténész, Budapest

Stern Eszter o. v., Yad Vashem Institut, Jerusalem

Torzsa István konzul, Bakos László o. v., és Hábetler Mónika o. v. h., Külgazdasági és Külügyminisztérium Konzuli Főosztály, Budapest

KIEGÉSZÍTÉS DR. POLGÁR FERENC PÁLYARAJZÁHOZ

Korábban szó esett arról, hogy nem sikerült a *Weiss* család névváltoztatásának hátterét tisztázni.

Budapest, 1900. 156. szám. Kedd, julius 10.

BUDAPESTI KÖZLÖNY.

HIVATALOS LAP.

2

Neumann Miksa poszonyi m. k. filmárési növendék vezetéknevének »Nagy«-ra kért átváltoztatása, f. évi 60.546. számu belügyminiszteri rendelettel, megengedtetett.

Kiskoru Princznider (Princzmeder) Gyula ékszerészi illetőségű, győri lakos vezetéknevének »Polói«-ra kért átváltoztatása, f. évi 60.655. számu belügyminiszteri rendelettel, megengedtetett.

Kiskoru Schlotthauer István, Schlotthauer Irma, Schlotthauer Lajos, Schlotthauer Gizella, pápszki illetőségű, poroszni lakosok vezetéknevének »Drábne«-ra kért átváltoztatása, f. évi 60.808. számu belügyminiszteri rendelettel, megengedtetett.

Pavlinyek István mura-szombati illetőségű, ugyanottani lakos vezetéknevének »Pálfi«-re kért átváltoztatása, f. évi 60.823. számu belügyminiszteri rendelettel, megengedtetett.

Weiss Zsigmond pécsi illetőségű ugyanottani lakos, valamint kiskoru Kálmán, György és Ferencz fiai vezetéknevének »Polgár«-ra kért átváltoztatása, f. évi 61.138. számu belügyminiszteri rendelettel, megengedtetett.

Wendler József répás-hutai lakos, tanító vezetéknevének »Kemenesi«-re kért átváltoztatása, f. évi 63.361. számu belügyminiszteri rendelettel, megengedtetett.

A belügyministerium vezetésével megbizott m. kir. ministerelnök 59.783/I. 65. szám alatt kelt rendeletével, a Toronttál vármegyei Beszterovácz község elnevezése »Beszterőcz« község névben állapitatott meg.

A belügyministerium vezetésével megbizott m. kir. ministerelnök 64.303/I. 65. szám alatt kelt rendeletével, a Nyitra vármegyei Léttnicz község elnevezése »Letenicz« község névben állapitatott meg.

A m. kir. pénzügyminister rendeletével, Szilágy vármegye területén Zsibó székhelyével, 1900. évi augustus 1-ével kir. adóhivatal állittatik fel, melynek a zilahi kir. adóhivatal kerületéből a zsibói járáshoz tartozó következő községek csatoltatnak be: 1. Zsibó, mint székhely, továbbá 2. Almás-Baldzsháza, 3. Borzova, 4. Csigién, 5. Dabjon, 6. Dabjon-Ujfalu, 7. Farkasmező, 8. Fürmányos, 9. Galgó, 10. Galponya, 11. Hossza-Ujfalu, 12. Inó, 13. Karika, 14. Ken-

Idézetes kimutatás a répacukornak (1899: XVIII. t.-cz. I. §-a b. pontja), a-magyar honos, országainak területén 1900. évi junius havában volt termeléséről és forgalmáról.

	Tiszta súlyra számitandó mennyiségben	
	a 99·3°/o-os szinü polarisatio (tapas)	a legalább 99·3°/o polarisatio (fogyasztási)
	cukornak	
1. Kész eladásra alkalmas czukor, mely nemanyiségének levonásával, mely a saját termelésből átdolgozásra került	2.049	10
2. Átdolgozásra került czukor, mely fogyasztási czukrot készitő gyárak által, fogyasztási adóval terhelten szerzetett be	—	—
3. Czukorgyár-telepekből és szabadraktárakból elszállitott czukor:		
a) A fogyasztási adó lefizetése mellett	277	39.711

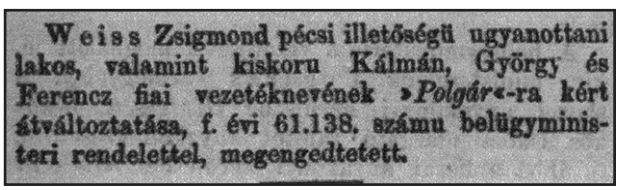

Weiss Zsigmond pécsi illetőségü ugyanottani lakos, valamint kiskoru Kálmán, György és Ferencz fiai vezetéknevének »Polgár«-ra kért átváltoztatása, f. évi 61.138. számu belügyministeri rendelettel, megengedtetett.

42. ábra. Névváltoztatási okmány

Bottlik Iván sakk- és művelődéstörténész segítsége révén azonban ez is sikerült.

A Budapesti Közlöny 1900. VII. 10. száma szerint a Polgár vezetéknév használatát a BM 1900. évi 61.138 sz. rendelete engedélyezte.

IRODALOM

1. *Polgár, Michael:* Holocaust and human rights education. Penn State University, Hazleton, PA, USA, 2019.

2. *Polgár, Michael:* Levél dr. Mózsa Szabolcsnak. Penn. State University, Hazleton, PA.,18 202 USA, June 12., 2020. (https://psu.zoom.us/my/michaelpolgar).

3. *Gergely András dr.:* Jeles magyar zsidó orvosok lexikona. Kiadta: G. és T. BT., Budapest; Haifa, 2000. Orvostörténeti Levéltár és Könyvtár, Budapest. Jelzet: 91 024.

4. *Ráczkevy Edith:* Polgár Ferec a „praesenilis osteoporosis" és az „ostitis condensans ilei" kórképek első leírója. Osteologiai Közlemények. Supplementum, 13. 3-8. oldal, 2013.

5. *Hollán Zsuzsa dr.* (szerk): Orvosi Lexikon 1. és 3. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

6. Reallexikon der Medizin und ihrer Grenzgebiete München – Wien – Baltimore. Bd. A-C, M-R., 1977.

7. *Polgár Ferenc dr.:* Röntgenvizsgálati módszerek. „Gyógyászat" kiadása. Budapest, 1927. (2. kiadás: Novák Rudolf és Társa, Budapest, 1941).

8. *Forgács Sándor dr.* (szerk): Dr. Polgár Ferenc, a csontradiológia magyar mestere. Osteologiai Közlemények, Supplementum, Budapest, 2013.

9. *Mózsa Szabolcs dr.:* Adatok dr. Polgár Ferenc pályaképéhez. Osteologiai Közlemények, Supplementum, (9-15 oldal), 2013.

10. *Forgács Sándor dr.:* Polgár Ferenc emlékelőadás „Dr. Polgár Ferenc, a csontradiológia magyar mestere". Osteológiai Szemle, Supplementum, 38-39.oldal, 2013.

11. *Schőnberger András dr.:* Levél dr. Mózsa Szabolcsnak dr. Polgár Ferenc születési anyakönyvi kivonata ügyében. Pécs, 2019. május 18.

12. *Forgács Sándor dr.:* Személyes közlés. Budapest, 2019. május 16.

13. *Magyar László András dr.:* Levél a Pécsi Izraelita Hitközségnek Dr. Polgár Ferenc községi népiskolai éveinek tárgyában (Kutatási kérelem) Budapest, 2017. október 31.

14. Amt für Wiedergutmachung. Hauptabteilung 1., Internationaler Suchdienst. (Reg. Nr. 501745/Wab/Hw.), Berlin 30. Stauffenbergstrasse. 11/13., 24. April 1963.

15. *Stern Eszter:* Yad Vashem Center, Archives Division – dr. Polgár Ferenc személyi anyaga (74 oldal), Jerusalem, 24. August 2019.

16. *Ferenc Polgár* 1894 november 2., Pécs, Baranya megye – https://www.geni.comp/People/Ferenc-Polg3%C3%Alr/6000000048261493821. Eugenia Polgár (Becker) – kb. 1829 és 1889 között születethetett. https//www.geni.comp/People/EUG%C3%A9nia-6000000048261044028Polg%C3Alr/6000000048261196964?through=6000000048261044028

17. *Bakos László/Hábetler Mónika:* Levél dr. Mózsa Szabolcsnak, dr. Polgár Ferenc családjának felkutatási eredményéről. (New Yorki Főkonzulátus, Külgazdasági és Külügyminisztérium Konzuli és Állampolgársági Főosztály, Budapest (HUNKE 2019 CLA 00 1408) 2019. október 8.

18. *Hajduska Zsófia:* Yad Vashem Authority: „Holocaust túlélők kérdőíve" Jeruzsálem, 2018. február 15.

19. *Stern Eszter:* Levél dr. Mózsa Szabolcsnak dr. Polgár Ferenc bergen-belseni fogoly ügyében. Yad Vashem Institut Archives Division, Jerusalem, 2019. november 18.

20. A Pécsi izr. népiskola ás hittani intézmények értesítője az 1900-1901. tanévről. Pécs, 1901. Országos Széchenyi Könyvtár (OSZK) jelzet: Értesítő 1.523-1897-1906.

21. *Ráday Mihály:* Budapest teljes utcanév-lexikona. Sprinter Kiadó, Budapest, 2003. OSZK-jelzet: (3) 2.144.5.

22. *Ráday Mihály:* Budapesti utcanevek A-L., Corvina Kiadó, Budapest, 2013.

23. A Budapest Fővárosi IX. kerületi (korábban VIII.) Knézich u. községi nyilvános polgári fiúiskola tudósítványa. Szerkesztette: Fillinger Károly, Budapest, 1905. OSZK-jelzet: Értesítő 426 – Értesítő XXIX./1901-1902. – XXXII./1904-1905.

24. *Bottlik Iván és Kárász Aranka* (matematikusok és művelődéstörténészek): Személyes közlés, 2013.

25. *Kulcsár-Szabó Ernőné dr.* o. v. levele dr. Mózsa Szabolcshoz. OSZK: 534/2/2017. sz., Budapest, 2017.december 6.

26. *Paulik Péter* o. v. levele dr. Mózsa Szabolcshoz. OSZK, e-mail: paulik.peter OSZ.hu Budapest, 2018.július 6.

27. *Gráberné Bősze Klára* és *Léces Károly:* A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1850–1948/49. A magyar neveléstörténet forrásai XIV. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest 2000. OSZK-jelzet: (1) 152 /323.

28. Budapest Czím- és Lakjegyzéke, 1904-1905. OSZK-jelzet: (3) 2.144.2.

29. Értesítő a Budapesti Református Főgimnáziumról az 1904-1905. tanévben. Szerkesztette: Molnár Sándor igazgató. Budapest,1905. OSZK-jelzet: Értesítő, 425.

30. Duna-melléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Budapest, 2015. A Lónyay utcai Református Főgimnázium irat-anyaga.

- 728/15. – Beírási napló, 1904 – 1905. Polgár Ferenc, No. 20. 2. oldal
- A/14 – 508 – Érettségi vizsgálati jegyzőkönyvek (1911 – 1912). Polgár Ferenc, No. 33.
- A/14 – 820 – Kimutatás érettségi vizsgákról (1910 – 1924) Polgár Ferenc, No. 33.

31. Gyógyászat, 58., 1., 13.old., I. 6. 1918.

32. Gyógyászat, 58., 10., 127. old., II. 10. 1918.

33. Gyógyászat, 50., 15., 181. old., IV. 14. 1918.

34. Gyógyászat, 63., 32., 480. old., VIII. 12. 1923.

35. Gyógyászat, 59., 30., 408. old., VII. 27. 1919.

36. Orvostudományi végbizonyítványok 1917-1918, SE Levéltári jelzet: 2.b. 17.

37. Az egyévi kórházi gyakorlatot kitöltött orvosdoktorok nyilvántartási könyve 1917/18-1922/23. SE Levéltár, jelzet: 1. h. 23. Budapest, 1917-1923.

38. Gyógyászat, 65., 38., 880. old., IX. 20. 1925.

39. *Polgár Ferenc:* Intőlap. Gyógyászat kiadása, Budapest,1927.

40. *Francis Polgár:* The action of gravity of the visceral cavity. Acta Radiologica Stockholm, 27., 160., 647-665. oldal, 20. XII. 1946.

41. *Francis Polgár:* Le probléme des réfugiés vu par un savant genevois. La Tribune de Geneve, Chronique locale, Geneve 5. oldal, 4. VII. 1947.

A sacroiliacalis ízületek ismételt MRI vizsgálatának értéke egy nem meggyőző kezdeti vizsgálatot követően

Inbar T. , Lidar M., Eshed I.: Skeletal. radiol. 2024.53.1183.

Sacroileitis gyanúja esetén gyakran készül MRI vizsgálat. Sokszor előfordul, hogy az első vizsgálat gyanújeleket vet fel, és a vizsgáló kontrollt javasol.

A szerzők azt vizsgálták, hogy ezeknek a kontrollvizsgálatoknak mi a diagnosztikus használhatósága.

71 beteget vizsgáltak, 77,4%-uk nő volt. Átlagéletkor 41 év volt. Átlagos időköz a vizsgálatok között 30,4 hónap.

Mindössze két betegnél fordult elő, hogy az MRI diagnózis nem meggyőzőről határozott sacroileitisre változott. A kettőnél több vizsgálattal rendelkező betegek egyikében sem volt bizonyíték a sacroileitisre, a következő MRI vizsgálatok egyikében sem. Szignifikáns különbségeket figyeltek meg az első és a követéses MRI vizsgálatok aktív léziójának pontszámai között.

A vizsgálatokból az következik, hogy ha az első MRI nem meggyőző sacroileitis tekintetében, sokkal értékesebb a megismételt vizsgálat a sacroileitis kizárása, mint a diagnózis biztosítása érdekében. A szerzők azt javasolják, hogy ha az MRI leletek nem meggyőzőek, a döntéshozatalnak a klinikai adatokon kell alapulnia.

Forgács Sándor dr.